

VALENCIANS A ANDALUSIA: CREMATS A SUECA

El Guadalquivir es menja l'Albufera

Durant la guerra, alguns valencians van introduir el cultiu de l'arròs al Guadalquivir. Després, n'hi anaren molts més. Avui han trencat l'hegemonia de Sueca i del Delta de l'Ebre. I comencen a desfer el monopoli valencià. A Andalusia, són «los valencianos». A Sueca, van anar a parar, simbòlicament, al foc d'una falla.

Josep Ramon Lluch.

Tots havíem escoltat més d'una vegada que un grup de valencians havien estat els introductors del conreu de l'arròs en els aiguamolls del Guadalquivir, que fa algunes dècades moltes famílies de la Ribera Baixa —especialment de Sueca i Cullera— se'n van anar a Sevilla a treballar en l'arròs, que algunes s'hi varen quedar perquè aconseguiren comprar terres i establir-s'hi, i que d'altres hagueren de tornar cap a casa sense res, vençuts i arruïnats. ¿Quan començà «la conquesta del

Guadalquivir» pels arrossaires valencians? ¿Quants se'n van anar? ¿On s'establiren? ¿Què hi han fet? I, el punt més important, ¿què fan ara i què en pensen, després de tants anys d'aquella aventura...?

A uns 50 quilòmetres de la ciutat de Sevilla, tot seguint el camí descendent del Guadalquivir cap a la mar de Sanlúcar de Barrameda, hi ha un poble de 5.600 habitants on la major part dels cognoms dels veïns són Gradolí, Casal, Mateu, Boix, Ortells, Rebull, Castanyer, Ferrer, Escrivà, Baldoví o Grau, i on als carrers, al casino o als camps es parla de la mateixa manera que a

Sueca, Favara, Vinaròs o Almussafes. El poble, malgrat ser més gran que molts altres del nostre país, no apareix en els mapes de carreteres més usuals, ja que administrativament és una «entitat local menor», dependent de l'ajuntament de la Puebla del Río. El poble sevillà dels valencians es diu Villafranco del Guadalquivir o El Puntal, i, si no fos perquè existeix de veritat, costaria de creure la història d'aquells que l'han alçat a base de partir-se els renyons en el maresme del sud.

Al principi hi ha la guerra i la fam. Com en d'altres èxodes, la raó que mo-

Valencians al casino de Villafranco del Guadalquivir.

ció d'un exèrcit i d'una població que es preparaven per fer front a una guerra.

«El virrei andalús»

El director general dels carrabiners franquistes, Gonzalo Queipo de Llano, capdavanter de l'«alzamiento» a Andalusia, compregué ben aviat que calia produir arròs i d'altres productes agrícoles en el territori rebel per alimentar la població. El problema era que a Andalusia no se'n feia, d'arròs, ni hi havia agricultors que en coneguessen les tècniques del conreu. I les terres... hi havia el maresme del Guadalquivir, desenes de milers d'hectàrees de terra pantanosa on només pasturaven els bous de tres o quatre ramaderies braves. Terra mollà i salinitzada on no vivia ningú perquè el tifus i el pal·ludisme encara causaven estralls importants entre el veïnat de les riberes del riu. Matolls, rates i anguiles era tot el que hi havia en aquella comarca, on encara en l'època de l'arribada dels romans el llac Ligustí formava un mar in-

gué aquells pioners de la Ribera a deixar la terra pròpia i marxar al sud a obrir nous camins i a explotar terres incultes fou la guerra del 36, la fam i les possibilitats d'aconseguir un tros de terra pròpia.

La insurrecció del general Franco provocà el repartiment del territori de l'estat en dos bàndols i, en conseqüència, que la zona sota el control dels facciosos es quedàs sense l'abastament dels productes del camp valencià, que havia romàs fidel al govern republicà. Els revoltats tenien blat, però no tenien arròs, un cereal ben important per a l'alimenta-

terior que cobria gran part de les actuals províncies de Cadis i de Sevilla.

Aquella terra de marjals, salvatge i despoblada, fou «descoberta» en els anys vint per dos enginyers anglesos que treballaven en el sanejament del delta del Nil i que veieren en la desembocadura del Guadalquivir les mateixes possibilitats de transformació que al delta del gran riu africà. Lord Minor i Remigi Eric Fisher constituïren oficialment el 1926 la companyia «Islas del Guadalquivir», que tenia com a fi «la dessecació i el sanejament del maresme i els terrenys pantanosos (...) el cultiu, explotació i valoració d'aquests terrenys», i la producció de cereals, cotó i d'altres cultius...», segons consta en l'acta de constitució de l'entitat. Al gener de 1927 aquesta societat comprà al marquès de Casa Riera 24.844 Ha de la zona anomenada Isla Mayor i, a la família Camino, 20.219 Ha del maresme d'Aznalcanar i la Isla Mínima, que té 2.550 Ha. És a partir de 1929 quan començaren a regar un total de 1.400 Ha d'arròs, ja que els intents de traure dacsa i cotó d'aquelles terres tan salinitzades fracassaren. Tres anys després, el 1932, la major part d'aquells camps on s'experimentava el cultiu de l'arròs es deixaren de treballar a causa de l'enfrontament entre els colons que els tenien arrendats i la companyia propietària.

Tal com hem avançat, Queipo de Llano fou l'home que va reprendre la iniciativa de transformar els aiguamolls del Guadalquivir per fer-ne terra d'arròs. El general Queipo, conegut com «el virrei d'Andalusia», va encomanar al sevillà Rafael Beca Mateos que es fes càrrec del desenvolupament

del projecte, de manera que tots dos foren els animadors de la iniciativa.

Llauradors suecans

Rafael Beca va contactar amb alguns llauradors suecans que no estaven gens tacats per l'adhesió o el suport a la causa republicana i els proposà que s'encarregassen de la transformació dels pantans del Guadalquivir en terra d'arròs. Queipo i Beca oferiren a aquells petits propietaris de Sueca o Cullera molta més terra que mai no n'havien somiat, a canvi de la direcció tècnica de les explotacions. En aquella primera expedició de valencians hi havia Alfred Fos, Joan Grau, Salvador Bisquert, Pasqual Roger, Ferran Garcia Meseguer i Vicent Castelló Maronda, entre d'altres. Quan va acabar la guerra, aquells primers colons havien aconseguit de sanejar i sembrar més de 2.000 Ha d'arròs i havien assentat les bases d'un conreu que 50 anys després dobla l'extensió que hi ha a València.

Aquells foren els primers llauradors valencians que intentaren l'aventura en el maresme del Guadalquivir. Després n'hi arribaren molts més, atrets pels que els havien precedit i que contaven i no paraven sobre la terra barata de Sevilla... En els primers anys anaren als camps andalusos només els homes. S'hi estaven llargues temporades i tornaven a Sueca, Cullera, Sollana, Cartarroja o València, quan la faena del camp era menor, entre novembre i abril. A poc a poc, foren famílies senceres les que començaren a instal·lar-se en els poblats de valencians que es formaren de manera immediata enmig dels camps. Aquells que tenien unes poques fanecades de terra d'arròs, seca o horta a la Ribera les vengueren, tancaren la casa del poble i feren amb carro o amb tren els més de 700 quilòmetres que hi ha entre el Xúquer i el Guadalquivir. Alguns d'aquells mai no tornaren a xafar el seu país.

La transformació dels pantans en camps d'arròs no fou una tasca fàcil. El terreny era molt tou i estava directament afectat pels augments de nivell del riu —en funció de la successió de les marees en l'Atlàntic— i per uns graus de salinitat en el sòl que oscil·laven entre el 2,5 i el 17 per cent. Per aquesta raó, la salinitat de les capes freàtiques arribava en molts casos als 30 gr per litre d'aigua.

Calia, en conseqüència, sanejar el sòl, bastir tota la xarxa de canals i séquies que havien de permetre el reg i el desguàs dels camps, alçar camins per comunicar els poblats amb els camps i per traure'n l'arròs, construir-hi ca-

ses per a les famílies dels treballadors i abastar-les d'aigua potable i electricitat. No hi havia, en aquelles desenes de milers d'hectàrees de terra pantanosa, res de res; tan sols bous, matolls, anguiles i mosquits.

Un Oest per descobrir

El símil és, potser, excessivament fàcil i directe, però serveix perquè és visual... La transformació del maresme del Guadalquivir s'assembla —en escala reduïda— a la tòpica conquesta de l'Oest americà durant el segle passat. Amb mules i força de braços i de moltes hores, aquells homes que tenien l'ambició de ser propietaris de més terra que la que tenien a les vores de l'Albufera varen anar drenant aquelles terres, verges fins els anys de la postguerra. A cabassos i aixades, reompli-

Colònia «San Vicente Ferrer». La comercialització de l'arròs al Guadalquivir comença a trencar els lligams valencians, malgrat les denominacions.

ren i igualaren els camps i obriren els canals que, des del Guadalquivir immens, duïen l'aigua a cada parcel·la.

Molts d'aquells pioners foren cridats pels terratinents de la zona i per Rafael Beca per dirigir l'explotació tècnica de les enormes propietats que tenien, amb la promesa d'assolir una participació en els beneficis que produïrien i de poder comprar a bon preu o arrendar una part de les noves terres arrabassades als pantans. El reclam, per a uns llauradors que sempre han patit de fam de terres pròpies, va funcionar, especialment si tenim en compte que en els anys de la dècada dels quaranta, dels cinquanta, una Ha de terra costava a Sevilla entre 3.000 i 10.000 pessetes, mentre que a València aquesta era la quantitat que valia una fanecada de terra d'arròs. És a dir, a Sevi-

lla el preu de la terra era dotze vegades més baix que a València.

Amb la idea del triomf, a partir de 1943 comença un degoteig continu de famílies de la Ribera Baixa cap a Coria, Puebla del Río o els poblats de Queipo de Llano i Villafranco del Guadalquivir. Tanmateix, tot i treballar de valent, moltes de les famílies que somiaven amb un futur millor en una terra nova no tingueren la sort que, també, cal en tota aventura. Per tal de comprar les primeres parcel·les, molts d'ells demanaren crèdits, amb l'esperança d'anar pagant-ne els interessos amb la venda de les collites. En l'any 1941 i també en 1957 i 1958 no baixà aigua prou pel Guadalquivir per compensar la salinitat de les capes freàtiques i l'avanç de l'aigua de la mar cap a l'interior del delta, per la qual cosa

40 i del 50 s'instal·laren a Coria del Río o en el poblat de Villafranco del Guadalquivir. En aquest poble, en els anys 50, més del 80 per cent dels veïns procedien de la Ribera Baixa, i el valencià era la llengua habitual de comunicació en aquell indret, situat tan lluny de Guardamar. A hores d'ara hi viuen els fills d'aquells primers emigrants, que acabaren casant-se amb xicotes dels pobles del voltant i que s'hi instal·laren definitivament. Hi ha doncs, dues generacions de valencians a Villafranco que encara tenen una relació directa amb els pobles d'on procedeixen, i una tercera que ja és i se sent absolutament andalusa, tot i tenir uns cognoms ben catalans.

Aquests emigrants tenen un problema d'identitat. Quan als estius, per Nadal o quan són les festes dels pobles de la Ribera, tornen a València, els cosins o veïns els anomenen «sevillans» i, en canvi, Coria, la Puebla del Río o las Cabezas de San Juan que és on viuen de fa vint o trenta anys continuen diferenciant-los com «los valencianos», tot i parlar un andalus tan genuí como Alfonso Guerra o Rocío Jurado.

La zona arrossera del Guadalquivir s'ha col·locat, en els últims vint anys, al capdavant de la producció a tot l'estat. És una àrea jove que s'ha desenvolupat d'una manera racional i planificada, que permet rendibilitzar les inversions i reduir els costos de producció.

El conreu al delta del Guadalquivir és més costós que a la vora de l'Albufera, ja que tota l'aigua que necessiten per regar l'arròs ha de ser pujada més de dos metres sobre el nivell dels camps des dels punts on es capta del riu. A la Riera, l'aigua va passant senzillament dels camps més alts als situats més avall, sense que calga cap enginy especial des de fa desenes d'anys. A Sevilla, cal elevar l'aigua mitjançant motors elèctrics que tenen un cost de manteniment (incloent-hi tot el sistema de reg) de vora 30.000 pessetes per Ha, mentre que a la Ribera del Xúquer no es paguen més de 5.000 o 6.000 pessetes per Ha i any. Tanmateix, els preus de la terra són considerablement molt més reduïts a Sevilla que al País Valencià (entre 1,7 i 2 milions de pessetes l'hectàrea a Sevilla, i entre 6 i 7 milions de pessetes a Sueca o Favara) i, els rendiments, superiors.

L'hegemonia suecana fa figa

El País Valencià concentra tota la superfície de terra d'arròs al voltant de l'Albufera i ha passat de les 31.400 hectàrees que hi havia el 1930, a les 16.100

la collita es féu malbé i no tingueren cap ingrés econòmic. Alguns llauradors no pogueren fer front a les despeses ni als interessos dels crèdits i no tingueren altra opció que vendre les terres que estaven pagant i tornar-se'n cap a València, amb una mà davant i una altra darrere.

Els altres, al llarg de trenta o quaranta anys, han aconseguit ser propietaris de 30 o 40 hectàrees de terra, tot i que hi ha un grup de valencians que en tenen més de 100. Els grans propietaris són de Sevilla i hi destaca la societat Herba, S.A., propietat de la família de Félix Hernández Barrera i que té més de 3.700 hectàrees.

«Los valencianos»

La major part dels colons valencians que arribaren a Sevilla en la dècada del

X CAMPANYA CARLES SALVADOR

Cursos intensius d'estiu de Llengua i Cultura del País Valencià al juliol i a l'agost

Nivells	Horaris
Iniciació castellanoparlants	
Elemental	9,30 hores
Mitjà	19 hores
Superior	
Preparatori professorat	

Cursos especials:

- Cursos recuperació (a qualsevol nivell acadèmic).
- Cursos per correspondència.

En acabar el curs, els alumnes obtindran un certificat acreditatiu vàlid per a oposicions, contractes de treball, etc.

INFORMACIÓ:

**Centre
Carles Salvador**

Moratín, 15-6a. 46002-València. Tel. 351 17 27

Acció Cultural del País Valencià

Ha que, segons el *Butlletí d'Informació Agrària* de la Conselleria d'Agricultura, hi ha l'any 1987. Per contra, a Sevilla s'ha passat de les 227 Ha que hi havia en producció l'any 1930 a les vora 34.000 que hi ha a hores d'ara. Quant al delta de l'Ebre, l'evolució de la superfície arrossera s'ha mantingut més estable i s'ha incrementat al llarg dels darrers cinquanta anys, però menys que a Sevilla, i ha passat de 13.400 Ha, el 1930, a 17.800, el 1983.

La qüestió clau són els rendiments per Ha que s'estan aconseguint a Sevilla (amb un mínim de 8.000 kg per Ha) i les expectatives d'aconseguir rendiments de més de 10.000 kg per Ha amb unes varietats procedents de climes tropicals i que estan en fase d'aclimatació i experimentació a Sevilla.

I no només això. Herba, SA, la companyia que com hem indicat anteriorment controla directament la producció de 3.700 Ha a Sevilla, ha esdevingut la primera empresa exportadora d'arròs de l'estat. És la propietària de la marca La Cigala, una de les líders en els mercats on està present i una de les principals competidores de les marques que dominen els mercats estatals i que tenen la seu al País Valencià, com ara SOS o Dacsà.

Val a dir que, tot i que més del 50 per cent de la producció de la marjal de Sevilla acaba finalment sent comercialitzada per empreses valencianes i que l'empresa propietària de la marca La Fallera té molins arrossers a Benifaió i a Villafranco del Guadalquivir, enguany, precisament, els arrossaires de la zona de Sevilla —amb els valencians que hi viuen al capdavant— han pressionat les grans empreses del País Valencià perquè els paguen el quilo d'arròs al mateix preu que compren el de la zona de la Ribera, és a dir, unes tres pessetes per quilo més que en la campanya anterior. Alguns cosa es mou allà baix. A Villafranco hi ha un fort moviment cooperatiu que en només uns anys permetrà la comercialització conjunta de la producció de més de 3.000 Ha, situades en el marge dret del Guadalquivir. Un valencià, Josep Hermano Mateu, que arribà al poble de ben menut, l'any 1954, és vicepresident del sindicat Joves Agricultores a Andalusia, i l'ànima d'aquest moviment de transformació de les estructures de comercialització de la producció arrossera del baix Guadalquivir. En un termini relativament curt, en la mesura en què puguem introduir-se en canals de distribució adequats i posar directament en els mercats l'arròs que produeixen sense que calga el pas previ per València, l'hegemonia de les

empreses valencianes o del Delta de l'Ebre en els mercats interiors de l'estat espanyol pot començar també a fer figa.

Els valencians de Sevilla continuen innovant, mostren més preocupació per adaptar els cultius a les noves tècniques o per experimentar l'acimatació de varietats asiàtiques o sud-americanes, alhora que reconeixen que entre ells i els agricultors de la Ribera hi ha una disparitat d'interessos. En aquest sentit, es queixen que els cen-

Ferrer, Ortells, Fuster...

Villafranco del Guadalquivir no ve en el mapa. Situat a mig camí entre Sevilla i la mar, és el poble on viuen la major part dels emigrants de la Ribera a Sevilla. Al mig del poble hi ha el casino, molt semblant a qualsevol altre casino del nostre país, com el de Silla, Sueca o Catarroja. En arribar-hi pregunte al cambrer que on podria trobar algun dels valencians que viuen a Villafranco. El cambrer, sorprès, m'in-

rentino Serra (1948), Vicent Castaner Ferrando (1956), Maurici Rebull Asensi (1954), Joan Sanz Riera (1954), Josep Alberca Gil (1952), Joan Sos Gimeno (1954), Rafael Ribera Villaescusa (1950), Josep Fuster Pascual (1962), Simeó Lledó González (1953), Julià Clarí (1953), Pere Linares Pastor (1962), Francesc Baldoví Albuixech (1954, d'Almussafes), Antoni Pardo Escrivà (1954), Francesc Ruiz Gradolí (1951, de Catarroja), Emili Colomar Vinyoli (1949), Josep Hermano Mateu (1954), Francesc Gimeno (1962)...

M'expliquen, amb nostàlgia de vegades, amb decisió d'altres, com van ser els primers anys de la seua estada a Villafranco. «Quan vinguérem ací no hi havia res, només rates. Això sí, posaves la mà dins l'aigua de la marjal i treies un poal d'anguiles... —exageren—. Els primers anys, al poble hi havia unes barres de fusta fora de la taverneta, com a l'Oest americà, per a lligar-hi els cavalls i les someres... Al principi, les dones es passaven el dia plorant perquè ací estàvem pitjor que a Sueca».

«...Apunta —diu un altre— que hem pagat més interessos als bancs que pèls en queden al cap... per no tenir, no teníem ni cementeri. Els morts, se'ls enduien a Puebla del Río, amb un carretó de mà, per un camí de terra, i si vols ficar-ho, apunta que la primera persona que se soterrà a Villafranco fou una dona de Cullera, que es deia Teresa Camaró...»

«Els andalusos, quan veieren que veníem a fer arròs als pantans, ens deien que estàvem volats, perquè no es creien que fóra possible traure res d'aquest maresme... Els valencians tinguérem els collons de viure en barraques, sense llum ni aigua potable... Arrancàrem del no-res i, per poder començar a sembrar arròs, calgué que portàrem tota la ferramenta, les trilladores, fusters, pouers i mecànics de Sueca, perquè ací no hi havia res...»

«En els primers anys, quan l'amo era Beca Mateos, dugueren camells perquè ajudaren a treballar la terra per primera vegada... No, no som cacics, perquè no tenim uns grans capitals, però sí que tenim una certa quantitat de terra al cap de tants anys d'haver-nos deixat la salut i la vida entre el fang... Alguns andalusos ens han mirat malament, però era perquè tenien un cert complex d'inferioritat o enveja pel que nosaltres estàvem fent. De tota manera, ens respectem mútuament i estem com a casa... Ací hem arribat a fer falles. I a Sueca ens han cremat per Sant Josep». Tot un símbol. □

Zona del Guadalquivir: mecanització absoluta.

tres d'investigació de l'arròs de València només treballen en aquells aspectes que interessin als agricultors del País Valencià, mentre que no presten atenció a les característiques climàtiques o de salinitat de l'aigua existents al delta del Guadalquivir.

La resposta a aquest oblit no es deixarà sentir, ja que han posat en marxa el projecte de crear un institut d'investigació agrària que tindrà, possiblement, la seu a Villafranco del Guadalquivir. I no només això, perquè les xifres són il·lustratives... Mentre que a la Ribera la parcel·lació excessiva de la terra d'arròs impedeix l'optimització de l'ús dels grans tractors i de la maquinària, i en conseqüència, provoca l'augment del cost de producció, a la zona del Guadalquivir s'imposà la mecanització absoluta del sector des de finals dels anys 60 (quan l'administració bloquejà els preus de l'arròs durant nou anys en 7 pessetes per quilo), i a hores d'ara més del 85 per cent de les terres se sembren mitjançant avionetes. Compareu, tan sols, la velocitat dels tractors i la de l'avioneta.

dica decidit: ¿Ve usted esos dos grupos de viejos? Pues todos son valencianos».

En acostar-me al grup més nombrós, comprove que en aquella sala, a les set de la vesprada d'un dia qualsevol d'estiu, la llengua que se sent parlar és el català de Sueca. M'aprobe més al grup i un dels homes, a tocar ja dels 60 anys, comenta a la resta d'homes: «Aquest que ens mira i riu, deu de ser dels nostres». Terme municipal de Puebla del Río. Sevilla, Andalusia, l'essència d'Espanya.

Després d'explicar el motiu de la visita, apunte el nom dels homes que, caliqueny a la boca i alguns amb esparidenyes de careta i d'espart, em miren i escodrinyn de dalt a baix. Aquesta és la relació completa dels valencians que hi havia casino de Villafranco, els anys en què hi arribaren i, en alguns casos el poble d'on procedeixen...

Maurici Rebull (1954), Joan Mari Ferrer (1948, de Sueca), Àngel Boix Blasco (1953), Julià Borja (1954), Joan Llopis (1954), Enric Clar Ortells (1953), Miquel Simó (1960), Joan Sor-